

АНОТАЦІЯ

Верменич Я. В. Мультимодальні метафори з референтом ЕКОЛОГІЯ в англomовному екологічному кінодискурсі. — Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 — Філологія (Галузь знань 03 — Гуманітарні науки). — Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2021.

Дисертаційна робота присвячена вивченню мультимодальної актуалізації концептуальних метафор з референтом, що належить до домену ЕКОЛОГІЯ, в англomовному екологічному кінодискурсі.

Наукова новизна дослідження полягає в розбудові вітчизняної когнітивної еколінгвістики, оскільки у ній *уперше*: витлумачено актуалізовану в кінодискурсі концептуальну метафору як смислову цілісність, що конструється у взаємодії низки семіотичних модусів; розроблено комплексну методичку мультимодально-дискурсивного аналізу актуалізованих в екологічному кінодискурсі концептуальних метафор з референтом, що належить до домену ЕКОЛОГІЯ; виокремлено комбінаторні моделі цих мультимодальних концептуальних метафор; виявлено типи метафоричних значень, актуалізованих досліджуваними метафорами, їхню комбінаторику та контекстні модифікації; з'ясовано дискурсивні ефекти мультимодальної актуалізації концептуальних метафор з референтом ЕКОЛОГІЯ в екологічному кінодискурсі. У дисертації *уточнено* жанротвірні ознаки екологічного кінодискурсу та його модусну архітекtonіку; тлумачення природи метафоричних смислів у світлі настанов когнітивної еколінгвістики.

Практична цінність результатів і висновків дослідження полягає у можливості їхнього використання у викладанні лекційних курсів зі стилістики

англійської мови (теми «Фігури мовлення», «Стилістика тексту», «Функціональні стилі»), загального мовознавства (теми «Мова і суспільство», «Мова і мислення»), у спецкурсах із когнітивної лінгвістики, дискурсології, лінгвістики кіно та лінгвосоціології, а також у наукових розвідках студентів та аспірантів. Здобуті дані можуть бути використані у роботі педагогів, соціологів та психологів для формування екологічної свідомості українського суспільства.

У трьох розділах дисертації послідовно розглядаються теоретико-методологічні засади роботи, комбінаторика модусів мультимодальної актуалізації концептуальних метафор із референтом ЕКОЛОГІЯ в екологічному кінодискурсі та особливості метафоричного конструювання значення у ньому. У висновках підведено підсумки роботи й окреслено напрями подальших наукових пошуків.

Перший розділ роботи «Теоретико-методологічні підвалини еколінгвістичного опису конструювання метафоричних смислів у кінодискурсі» присвячений визначенню теоретичних засад дослідження мультимодальної актуалізації концептуальних метафор в екологічному кінодискурсі.

Надано загальну характеристику еколінгвістиці та виділено когнітивну еколінгвістику в її межах, визначено її мету та методи. Застосування настанов когнітивної еколінгвістики під час аналізу мультимодальних реалізацій концептуальної метафори у кінодискурсі дає підстави для розуміння її природи як дискурсного утворення, що поєднує когнітивний та комунікативний плани: мультимодальна метафора не лише встановлює співвідношення між двома царинами досвіду людини, тобто є статичною концептуальною сутністю, але й впливає на людські емоції, почуття й переконання та має широкий спектр дискурсивних ефектів, тобто є динамічним комунікативним явищем.

Документальний фільм схарактеризовано як жанр екологічного кінодискурсу, що витлумачено як сукупність кінотекстів екологічної тематики, що існують у нерозривному зв'язку з когнітивними і комунікативними

установками головних учасників та основною метою яких є спонукання глядача посісти активну життєву позицію, здатну забезпечити сталий розвиток суспільства. Розглянуто особливості конструювання метафоричних смислів у кінодискурсі, що характеризується мультимодальністю, експресивністю, метафоричністю та здатністю конструювати реальність, зумовлюючи особливості її сприйняття. Констатовано, що документальним фільмам екологічної тематики притаманне нерозривне поєднання раціонального та емоційного складників смислу. Реалізація останнього складника відбувається завдяки вербальним, візуальним, звуковим та кінематографічним засобам, що органічно поєднуються під час дискурсного смислотворення.

Висвітлено мультимодальну природу екологічного кінодискурсу. Описано основні модуси, що йому притаманні: вербальний, візуальний та аудіальний, кожен з яких має різновиди: вербальний модус – усне мовлення (дикторський текст, інтерв'ю, діалоги, розповідь) та письмове мовлення (титри, субтитри); візуальний – динамічні зображення, смислові образи, композиція кадру (план, ракурс, кут зйомки, рух камери, освітлення, тональність і колорит), кінематографічна композиція (або міжкадровий монтаж); аудіальний – музика (звукова доріжка) та звуки (гучні різкі звуки, фонові звуки, штучні звуки).

Окреслено засадничі принципи теорії концептуальної метафори та схарактеризовано сучасні напрями її розвитку – теорію дискурсивної метафори та теорію мультимодальної метафори, що їх застосовано до аналізу мультимодальних реалізацій метафор в екологічному кінодискурсі. Мультимодальну метафору визначено як дискурсний конструкт, що формується в умовах застосування мови у широкому контексті, тобто до процесу витворювання метафоричних смислів залучаються різні соціально і культурно зумовлені семіотичні ресурси в їхній симбіотичній взаємодії.

В останньому підрозділі першого розділу викладено принципи добору матеріалу та схарактеризовано поетапну методику дослідження.

Другий розділ «Комбінаторика модусів мультимодальної актуалізації концептуальних метафор в екологічному кінодискурсі» присвячено опису комбінаторики модусів, в яких актуалізуються мультимодальні концептуальні метафори в англomовному екологічному кінодискурсі.

Виявлено, що мультимодальні концептуальні метафори з референтом ЕКОЛОГІЯ виникають у взаємодії трьох модусів кінодискурсу: вербального (усне та письмове мовлення), візуального (динамічні зображення) та аудіального (музика та інші звуки). Під час створення мультимодального метафоричного смислу у досліджуваному дискурсі кожен модус виконує свої функції. Вербальний складник служить основою для візуального та аудіального модусів, забезпечуючи процес метафоричного перенесення значення; він також відповідає за введення нових смислів у концептуальні референти мультимодальних метафор; актуалізує у концептуальних корелятах додаткові риси, що переносяться на концептуальний референт; актуалізує первісні концептуальні метафори, що зумовлює утілесненість досліджуваних метафор. Візуальний складник забезпечує пряму або метонімічно опосередковану реалізацію концептуального референта та / або концептуального корелята, а також процес метафоричного мапування через монтажне зіставлення візуальних актуалізацій концептуального корелята та концептуального референта; він здатен додавати нові значення через залучення первісних концептуальних метафор, а також інтенсифікувати емоційний вплив на глядача. Аудіальний складник відповідає за акцентування концептуального корелята та концептуального референта мультимодальної метафори з метою виділення важливих для метафоричного мапування елементів; надання дискурсу певної тональності та створення настрою через вплив на емоції глядача; бере участь у вираженні концептуального корелята. Встановлено, що комбінаторика модусів актуалізації корелята та референта метафори відбувається за дев'ятьма моделями.

Третій розділ «Метафоричне конструювання значення в екологічному кінодискурсі» присвячено розгляду динамічного метафоричного смислотворення у дискурсі. У цьому розділі виділено та схарактеризовано типи мультимодальних концептуальних метафор за принципом їхньої мотивації: кореляційні метафори, метафори схожості та схематизаційні метафори.

Досліджено явища мультимодальної метаметафори та мультимодальної метафтонімії. Мультимодальна метаметафора складається з декількох окремих метафор, що пронизують кінотекст; вона характеризує концептуальний референт з різних боків, висвітлюючи його різні аспекти. Мультимодальна метафтонімія являє собою комплексний механізм поєднання метафоричного та метонімічного перенесення значення. Поширеність таких концептуально складних утворень в екологічному кінодискурсі пояснюється тим, що ціла низка концептів, що належать до домену ЕКОЛОГІЯ, є абстрактними поняттями, адекватна дискурсна актуалізація яких є можливою завдяки залученню метонімії і поєднанню метафор. Доведено, що в екологічному кінодискурсі відбувається розмивання меж між мультимодальною концептуальною метафорою і метонімією.

Описано типи розробки концептуальних метафор в екологічному кінодискурсі; вона відбувається в синергії різних семіотичних модусів шляхом застосування когнітивних прийомів розширення, нарощування, поєднання та перегляду змісту аналізованих метафор. Ці прийоми вважалися притаманними лише поетичному мовленню, але у дисертації доведено їхню наявність в екологічному кінодискурсі.

Розглянуто позитивні та негативні ефекти актуалізації мультимодальних метафор з референтом ЕКОЛОГІЯ в екологічному кінодискурсі. Показано, що реалізації мультимодальних метафор в екологічному кінодискурсі місять у конденсованому вигляді мікронаративи, здатні нести ідеологічно забарвлені смисли.

Ключові слова: екологічний кінодискурс, когнітивна еколінгвістика, дискурсивна метафора, емерджентна метафора, концептуальна метафора, модус, мультимодальність, мультимодальна метафора.